

AZ EGYIPTOMI FÜGGETLENSÉG ÚTJA A MAGYAR KÖVETI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN (1922–1936)

Munkánkban elsősorban a Magyar Országos Levéltárban fellelhető, a témával kapcsolatos külügyi dokumentumokat használtuk fel. A dokumentumok zöme a Bernben székelő magyar egyiptomi követségről és az alexandriai tiszteletbeli konzulátusról származik, de előfordulnak a témával kapcsolatos anyagok a londoni, valamint a római követségekről is.

A címben szereplő időszak történéseit nem lehetséges teljes mértékben a magyar külügy jelentéseit felhasználva elemezni, mivel hazánk csupán 1928-ban hozta létre kairói konzulátusát. Ezért az ezt megelőző időszakra csupán röviden térünk ki, a nagyobb figyelmet az ezt követő időszakra fordítva.

Mielőtt a címben jelzett témára térnénk, úgy véljük, szükség van arra, hogy néhány szóban magyarázatot adjunk arra, miért is volt érdekes ez a kérdés a magyar külügy számára. Látszólag semmiféle különös oka nem volt annak, hogy Magyarország érdeklődést tápláljon az egyiptomi belügyek iránt, ám ha hazánk és Egyiptom két világháború közötti kapcsolatait közelebbről szemléljük, láthatjuk, hogy a két ország több területen is igyekezett egymással együttműködni.

Ennek egyik területe a gazdaság és a kereskedelem volt. Hazánk 1928-tól a legnagyobb kedvezmény elvén alapuló kereskedelmi szerződést kötött Egyiptommal, teret adva a legális kereskedelmi kapcsolatoknak.¹ Ennek keretében egy sor vállalat között jött létre együttműködés. A későbbiekben sor került egy közös társaság létrehozására is, Magyar Egyiptomi Kereskedelmi Rt. néven, melyben szerepet vállalt ifjú Horthy Miklós és I. Fuad egyiptomi uralkodó is.² A kiegyensúlyozott együttműködést mutatja, hogy több alkalommal került sor mind Kairóban és Alexandriában, mind pedig Budapesten különböző áru- és termékbemutatókra.

A másik lényeges terület a diplomáciai érintkezés volt. Alapja a kölcsönös rokonszenv, melynek a felek számos alkalommal tanújelét is adták. Az uralkodó és környezete gyakran fejezte ki szimpátiáját a magyar ügy iránt, hangsúlyozva, hogy a trianoni békeszerződés méltánytalan volt és feltétlenül revideálásra szorul, s egyes beszámolók szerint Magyarországot tartották a leginkább méltó partnernek az együttműködésre.³ Válaszul a magyar fél I. Fuadot a legmagasabb állami kitüntetésben részesítette,⁴ s gyakran adományozott más jeles egyiptomi államférfiaknak is hasonló elismeréseket.⁵ Magyarország a korban az egyiptomi elit egyik kedvelt üdülőhelyévé vált, melyről a Magyarországot népszerűsítő HUNEGYPT utazási iroda gondoskodott, szervezésében több előkelő személyiséget utaztatva hazánkba, többek között Fuad király feleségét is.⁶ Nem elhanyagolható munkát végzett az egyiptomi magyar kolónia sem, melynek tagjai között szerepel Almássy László is.⁷

Előzmények

Mint ismert, Anglia 1882-ben foglalta el Egyiptomot, s bár jog szerint 1914-ig – mikor brit protektorátussá vált – az Oszmán Birodalom része maradt, gyakorlatilag az angol korona fennhatósága alá került. 1914-ben az angolok, amellet, hogy jogilag új helyzetet teremtettek, az addigi alkirályt is lemondatták, és helyére nagybátyját ültették.⁸ A valóságban azonban Egyiptom gyarmattá vált, melyet a mindenkori, Londonból akkre-

ditált főkormányzó irányított. Az első világháború befejezése után a Vafd párt vezetésével indult meg az a több mint másfél évtizedes folyamat, mely a függetlenség kivívásához vezetett. Ennek első állomását az 1922-ben kiadott angol deklaráció jelentette, melyben a szigetország – az állandó egyiptomi sztrájkok, tüntetések, zavargások hatására – egyoldalúan felmondta a védnökséget, és Egyiptomot szuverén államnak ismerte el. Négy terület képezett kivételt, ahol a királyság továbbra is fenntartotta ellenőrzési jogait. Ezek az angol birodalom összeköttetési vonalainak védelme, azaz a Szezi-csatorna (az Indiába vezető utak) felügyelete, Egyiptom védelme a közvetett vagy közvetlen külföldi agresszióval, beavatkozással szemben, az Egyiptomban lévő külföldi érdekek védelme és a kisebbségek (európai, illetve a nem muzulmán lakosság) megóvása, valamint Szudán helyzete.⁹

A deklaráció adott alapot saját alkotmány kidolgozására és a független egyiptomi állam, a királyság megteremtésére. A deklaráció ennek ellenére nem zárta le a további küzdelmeket és tárgyalásokat a teljes függetlenség elérése felé vezető úton.¹⁰

A korábban jelzett okok miatt csak olyan dokumentumok állnak a rendelkezésünkre, amelyek az 1928-as éveket követő tárgyalások idején keletkeztek. Az előzményekre utalva hét angol–egyiptomi tárgyalást neveznek meg, melyből három az 1929-et megelőző időszakból datálódik. A két fél megbeszéléseiből Lord Milner 1919-es, majd Lord Curzon és Adli pasa tárgyalásai az 1922-es deklarációt előzték meg, míg az 1924-ben zajlott MacDonald angol és Zaglul pasa, egyiptomi miniszterelnökök közötti sikertelen tárgyalások már annak enyhítését, eltörlését célozták.¹¹

Szarvat pasa, miniszterelnök 1927-ben kezdte meg a tárgyalásokat,¹² amelyek 1928-ig húzódtak el, s gyakorlatilag semmiféle eredménnyel nem jártak. A londoni ügyvivő összefoglaló jelentésében annak a véleményének adott hangot, hogy a kérdésben semmiféle előrelépés nem várható, hiszen Anglia nem akar, míg Egyiptom nem tud lényegi kompromisszumot kötni. A szigetországnak alapvető érdeke indiai és távolkeleti birtokainak védelme, amit csak Egyiptom nagyfokú gazdasági és katonai ellenőrzésével tud megoldani, míg Szudánra kelet- és délkelet-afrikai gyarmatainak védelme és a Vörös-tenger feletti ellenőrzés érdekében van szüksége. Ezek egyrészt Egyiptom szuverenitását sértik – amit súlyosbít az erősen nacionalista társadalmi, politikai hangulat –, másrészt arra a félelemre is okot ad, hogy Szudán ura bármikor elzárhatja a Nílust is.¹³ A helyzetet a kapitulációk és a vegyes bíróságok ügye tovább bonyolította, mivel ezek felügyeleti jogáról Nagy-Britannia azért sem mondhat le, mert fennáll a veszély, hogy más hatalom veheti át.¹⁴ Chamberlain a sikertelen tárgyalások befejezése után a fennálló helyzettel kapcsolatban csupán azt tudta mondani, hogy „*a két országot az Isten is egymásra utalta*”. A brit sajtó pedig azt próbálgatta hasztalan bizonygatni, hogy Egyiptom „*Anglia »nagylelkű» ajánlatát saját érdekeinek félreismerése mellett elhárította, és ebből azt a következtetést vonja le, hogy wem nicht zu raten, dem ist auch nicht zu helfen* [aki nem hallgat a tanácsra, azon nem lehet segíteni]. *Tehát egyelőre minden maradjon a régiben.*”¹⁵

Az 1930-as szerződéstervezetek

A tárgyalás kudarcát Szavrat pasa lemondása követte. A király pedig – élve az alkotmányban biztosított jogaival – egy, a parlamenti támogatást nélkülöző, de hozzá hű kabinetet nevezett ki. A kormány új feje, Mohamed Mahmud pasa, uralmának népszerűsítése érdekében gyors és látványos sikereket próbált felmutatni. Ennek érdekében 1929-ben tárgyalásokat kezdeményezett Londonnal a szudáni vízmegosztás¹⁶ és az

1922-es szerződés tárgyában, melyre Anglia – több okból – is kedvezően reagált. Mivel egyrészt tartott az egyre terjedő fasiszta gondolatok bomlasztó hatásától, a földközi-tengeri jogait hangoztató Olaszországtól, másrészt baráti jobbot akart nyújtani a királyhoz hű kabinetnek. Tudta, hogy a társadalom támogatását nélkülöző kormánnyal könnyebb lesz érdekeinek megfelelő egyezményt kötni, mint azokkal a nacionalistákkal, akik a függetlenség kérdésében szinte semmiféle kompromisszumra sem hajlandóak.

Az egyiptomi magyar követ, Parcher Félix ennek megfelelően értékelte a Nílus vízmegosztásával kapcsolatos megállapodást, mivel annak a véleményének adott hangot, hogy ezt egy „gerincesebb” kormány nem írta volna alá. Hiszen, mint mondja,¹⁷ ez teljes mértékben az angol kormány akaratát tükrözte. Anglia ugyanis továbbra is Szudánnak (saját magának) biztosította a jelentősebb Kék-Nílus ágat, s mivel a nyugati ág (Fehér-Nílus) is Szudán területén folyik át (azaz angol ellenőrzés alatt), illuzórikussá teszi az egyiptomi autonómiát. Az angol kormány szimpátiáját mi sem mutatta jobban, hogy korábban csak olyan kormánnyal kívánta ezt az egyezményt megkötni, mely az egyiptomi parlamenttel ratifikáltatni tudta volna. Jelen esetben azonban ez igen bajos, mivel Mahmudnak nemhogy többsége, de még parlamentje sincsen.¹⁸ Ezért szerinte a protektor vagy olyan sikeresnek értékelte az egyezményt, hogy az a jelenlegi kormány későbbi választási győzelmét eredményezheti, vagy I. Fuad királyt tartja olyan erősnek, hogy ezt a vafdistákkal is el tudja ismertetni. A lényeget tekintve a véleménye az, hogy *„a külszín meg lévén őrizve, Mohamed Mahmoud pasa a létesült egyezményt a belföld-del szemben a rezsim aktív tételeként könyveli el”*, illetve hogy *„A szóbanforgó egyezmény ugyan Egyiptomnak nagy áldozatok árán feltételelesen nagyobb vízmennyiséget biztosít, mire további fejlődése érdekében szüksége is van, jelenleg azonban főleg politikai jelentőségű úgy egyiptomi, mint angol szempontból. Egyiptomban a Mahmoud pasa-kabinet és a Korona prestige-jét, tehát a belpolitikát szolgálja, Angliát illetőleg pedig annak egyiptomi politikáját, mint loyalist és conciliarist hivatott prezentálni.”*¹⁹

A sikereses egyezményen felbuzdult felek tovább folytatták a tárgyalásokat, hogy az évek óta húzódó egyiptomi angol jelenlét kérdésére is pontot telessenek. A londoni magyar követ, aki a munkáspárti kormányt megelőző konzervatívok pártján állt, arról számolt be Walkó Lajos külügyminiszternek, hogy a jelenlegi kompromisszumok nem lépnek túl az 1927-es tárgyalásokon, s Henderson külügyminiszter ugyanazokkal a problémákkal küzd, mint elődje. Felajánlott engedményei ugyanis azt a maximumot képezik – több területen csökkentik a brit befolyást –, melynél többet saját országának védelmében az angol kormány nem adhat. Azaz: az angol katonai jelenlétet csak a Szezi-csatorna körzetére terjedne ki, segítséget nyújtanának Egyiptomnak a népszövetségi tagság megszerzésében, kölcsönös szövetségi szerződést kötnének, mely mindkét felet arra kötelezné, hogy külső támadás esetén segítséget nyújtsanak egymásnak, támogatnák a kapitulációk eltörlését, a külföldi állampolgárok és a kisebbségek védelmét Egyiptom gyakorolná, Szudán esetében visszaállna az 1924-es évet megelőző a kondomínium.²⁰

Az egyezménytervezetet elemezve a magyar követ arra a megállapításra jut, hogy az angol baloldali körök támogatják az engedményeket, míg a konzervatívok erős kérészeket táplálnak, hogy Egyiptom meg tud felelni a kül- és belpolitika, az igazságszolgáltatás, valamint a közbiztonság terén belé helyezett bizalomnak. Továbbá bizonytalan, hogy a diktátornak tartott Mahmud kezéből a nacionalisták hajlandóak-e bármiféle megegyezést elfogadni, s ennek megfelelően a közeljövőben megválasztandó parlament ratifikálni fogja-e ezt az egyébként kedvező tervezetet.²¹

Parcher Félix kairói követ londoni kollégájától kissé eltérően ítéli meg az angol kormányzat nagylelkű ajánlatát. Londoni kollégájával egyetért abban, hogy a Labour-kormány sem adott többet, mint amennyit a konzervatív adhatott volna, hiszen ő is kénytelen a szigetország világpolitikai és stratégiai pozícióit mindenkor maximálisan figyelembe venni. Abban, hogy most egy sikeresnek tűnő kompromisszumon vannak túl, az annak köszönhető, hogy mindkét félnek produkálnia kellett valamit, illetve MacDonald miniszterelnök azzal, hogy eltávolította a gyűlölt főkormányzót, Lord Lloydot, jelentős szimpátiát vívott ki magának a Nílus mentén. A tervezet pontjait ő is említi, ám kollégájával ellentétben azokból egészen más következtetéseket von le. Ő úgy vélekedik, hogy *„Egyiptom helyzete Angliával szemben és a külvilággal szemben az egyezménytervezet alapján csupán látszólag változik, tényleg a Fáraók országa az egyezménytervezet dacára ugyanazon okkupációs terület marad, mint eddig volt, s ezen az sem változtat, hogy a kairói angol főbiztost a jövőben nagykövetnek fogják nevezni, s Egyiptom maga is elsőrangú diplomáciai képviselőt fog tartani Londonban.”* Egyetlen valóban pozitív lépésként a népszövetségi tagságot és az egyenlő partneri viszonyt említi, míg a kapitulációkra és a kirendeltségre vonatkozó pontokról azt tartja, hogy ezt az európaiakkal fizetetik meg. Az angolok ugyanis gyakorlatilag maradnak, szerződéses kapcsolatuk továbbra is biztosítja kolóniájuk védelmét és elsőbbségét. Ennek következményei már látszódnak, a bankok felfüggesztették hosszú lejáratú hiteleiket, és az ingatlanok ára is csökkenő tendenciát mutat. Zárásként megemlíti, hogy a vezető egyiptomi körök elégedettek az elért eredményekkel, és reménykednek abban, hogy a Vafd párt egy esetleges kormánykoalícióban szintén megnyerhető lesz a viszony végleges rendezéséhez.²²

A politikai enyhülést és a Vafd párttal való megegyezést keresendő, 1930 januárjában összehívták a negyedik – nacionalista, Vafd többségű – törvényhozást.²³ Az új kormány, népszerűtlen elődjéhez hasonlóan, szintén döntésre kívánta vinni a dolgot Nagy-Britanniával és újabb tárgyalóküldöttséget menesztett Londonba. Az új delegáció munkája pedig azzal a reménnyel kecsegtetett – mert jelentős tömegtámogatással és szimpátiával bírt a fáraók országában –, hogy bármit is intéz, azt a parlament ratifikálja. A küldöttség összetétele is ezt bizonyította, hiszen vezetője maga Nahasz pasa, a Vafd feje volt, míg tagjai között a muszlim és a kopt vezető elit képviselői is megtalálhatóak voltak.²⁴

A kecsegtető előjelek ellenére a tárgyalások május 8-án eredménytelenül zárultak mind a londoni magyar követ, mind pedig a konzervatív oldal melegezésére. Rubidó-Zichy Iván azt tartotta fontosnak kiemelni, hogy a munkáspárti kormány kezdetben túl engedékeny volt, majd mikor Nahasz pasa túlfeszítette a húrt, megmakacsolta magát. Reméli, hogy ebből tanulva a későbbiekben visszafogottabbak lesznek az ígérgetései (pl. Egyiptom, India esetében).²⁵

Az egyiptomi magyar követ ebben az esetben is árnyaltabb képet fest a helyzetről. Május 23-i szigorúan bizalmas jelentésében ugyanis beszámol egy Londonban tartózkodó magyar mérnök beszélgetéséről, melyet az ismerősével, az egyiptomi delegáció egyik tagjával folytatott. Ezek alapján arról tudósít, hogy minden pontban megegyezés született. Azaz Anglia elismeri Egyiptom függetlenségét, cserébe az afrikai ország is elismeri Anglia különleges érdekeit a Szezi-csatorna mentén, a két ország nagyköveti szinten képviselteti magát, az angol tisztviselőket fokozatosan eltávolítják a közigazgatásból, a hadseregből stb. Egyiptom hadseregét 30 ezer főre emelik, de angol felszereléssel látják el, és a Szezi-csatorna is közös katonai védelem alá kerül. A brit kormány

segíti továbbá Egyiptomot a népszövetségi tagság megszerzésében és a kapitulációk megszüntetésében.

Egyetlen kérdésben, a szudániban voltak nézetkülönbségek, jóllehet itt is csaknem befejeződtek az egyeztetések. A Labour-kormány felajánlotta a szudáni kondomínium visszaállítását, ismét engedélyezte az egyiptomi bevándorlást, a paritáson alapuló közgazgatást és Kairó katonai jelenlétét is.²⁶

Az utolsó napot megelőző éjszaka azonban érdekes események játszódtak le mindkét oldalon – állítja a beszámoló: „Az egyiptomi delegáció ezt [tehát a Szudánra vonatkozó kérdést], mint ajánlást, egy közbeszúrással küldte vissza, mely Egyiptomnak a Szudánra vonatkozó történelmi jogait és szuverenitását domborította ki erősebben. Az angol minisztertanács ezt éjszaka tárgyalta és kora reggel, a közbeszúrást kiküszöbölve és az 1898-iki egyezményt mint alapot az 1924-ikivel helyettesítve küldött vissza.”²⁷

Ennek a látszólag ellentmondásos lépésnek az okára, Parcher Félix szerint, a két ország közvéleményének vizsgálata adhat magyarázatot. Angliában a konzervatív körök meglehetősen ellenszenvvel nézték a szigetország erős pozícióinak feladását, míg Egyiptomban a tömegek erősen nacionalista érzelmei még a vafdisták Nahasz is félelemmel töltötték el. Szudán pedig az a neuralgikus terület volt, ahol egyik ország közvéleménye sem fogadott el kompromisszumos megoldást. Ezt támasztja alá, hogy a két fél barátsággal és azzal az ígérettel vált el egymástól, hogy a közeljövőben folytatják a megbeszéléseket, és ebben a szellemben nyilatkozott otthon – parlamenti expozéjában a küldöttség vezetője – Nahasz is. Azt azonban tanácsosnak látták, hogy a megegyezés tartalmát taktikai okok miatt ne hozzák nyilvánosságra.²⁸

A fenti ígéretek ellenére újabb tárgyalásokra ezután már csak 1936-ban került sor. Ez elsősorban nem az angolok halogató taktikájának (bár kétségtelen, hogy a status quo az ő érdekeit szolgálta leginkább), hanem jóval inkább a zavaros és ingató egyiptomi belpolitikai helyzetnek volt köszönhető. Nahasz pasa parlamenti többségét ugyanis arra igyekezett felhasználni, hogy I. Fuad király igen széles uralkodói jogkörét korlátozza. A sikertelen kísérlet és a világgazdasági válság egyre inkább érezhető negatív hatásai arra késztették a miniszterelnököt, hogy benyújtsa lemondását. Az uralkodó a helyzetet arra használta fel, hogy a parlamentet ismét feloszlassa, s az általa kinevezett kormánnyal új alkotmányt léptessen életbe. Az 1930-as alkotmány az eddig is erős királyi pozíciókat növelte, szinte teljhatalmat biztosított számára a belpolitikai életben.²⁹ Ebben a törekvésében támogatókra is lelt a nacionalisták hatalmától tartó többi párt, a hadsereg, a köztisztviselők és az ulemák körében is. Segítségükkel el tudta érni, hogy haláláig, 1936-ig, saját maga által kreált kabinetek segítségével kormányozzon.³⁰ Tovább súlyosbította a helyzetet a már korábban említett, évekig elhúzódó gazdasági válság (mely az egyértelműen exportorientált Egyiptomot súlyosan érintette) és a gyakori tömegmozgalmak, melyek gyakran sztrájkokban, utcai tüntetésekből nyilvánultak meg.³¹

A belpolitikai és gazdasági helyzet fokozatos változása nem kapcsolódik szorosan a jelen munkához, annyit azonban megemlíthetünk, hogy Egyiptom az 1930-as évek végére véglegesen kilábal a válságból, nemzeti ipara és burzsoáziája megerősödött, és növekvő gazdasági ereje és befolyása következtében egyre kevésbé tolerálta a nyíltan nepotikus gyakorlatot követő, szinte abszolutista eszközökkel kormányzó Fuad királyt és az országra települő angol uralmat.

Az olasz–etióp háború hatása az angol–egyiptomi viszonyra

Küzdemeiket nem várt külpolitikai fejlemény, az 1935–1936-os olasz–etióp konfliktus lendítette ki a holtpontról. 1935 májusától egyre inkább érezhető volt, hogy Olaszország készen áll arra, hogy Etiópiát – akár fegyveresen is – ellenőrzése alá vonja. Ez kezdetekben Angliát aggodalommal töltötte el, hiszen a fasiszta állam terjeszkedése nem csupán a birodalom földközi-tengeri pozícióit, de a Távol-Kelet felé vezető útvonalait is veszélyeztette. A brit kormánzatnak a térség két problémájára kellett megoldást találnia: mit kezdjen az agresszív olasz külpolitikával, illetve hogyan kezelje az ismét és egyre erőteljesebben jelentkező egyiptomi angolelleanes propagandát.

Anglia Olaszországgal szemben egyértelműen ellenséges álláspontra helyezkedett, pozícióinak veszélybe kerülése esetén a katonai konfliktust sem tartva elkerülhetetlennek. Egyiptom tekintetében azonban sokkal összetettebb problémával kellett szembenéznie. Erősítsék meglévő befolyásukat, akár erőszakkal is, vagy ezzel ellentétben – egy békés megegyezés keretében – engedjenek a nacionalista követeléseknek, és kölcsönös bizalom alapuló egyezményrel kössék magukhoz e stratégiaileg elsőrendű fontosságú területet. A megoldás végül is ez utóbbi álláspontot tükrözte, jóllehet kezdetben ez még nem volt ilyen egyértelmű.

Anglia az olasz fenyegetésre azzal válaszolt, hogy szárazföldi, légi és tengerészeti alakulatai számát folyamatosan és nagymértékben emelni kezdte Egyiptomban, ahol az adott viszonyok között elképzelhetetlennek tartott egy új – szabad választásokon alapuló – kormányt. Tudta ugyanis, hogy a Vafd győzelmével uralomra kerülő nacionalista kormány kevésbé lesz engedékeny követeléseivel szemben.³² Egyiptom maga is érdekes álláspontot képviselt Mussolinivel kapcsolatban. A konfliktus kezdetén a szomszédos Líbiát is uraló hatalom etiópiai agresszióját nem tartotta egyértelműen Egyiptom elleni ellenséges lépésnek. Elsőként csupán a koptok ítélték el, míg a nacionalisták szimpátiáját az etiópok inkább azzal vívták ki, hogy egy elnyomó európai hatalommal kerültek összetűzésbe. Az Al Ahram című lap szeptemberben pedig azt róta a kormány szemére, hogy nem használja ki a konfliktust, hogy *„az angoloktól egyrészt végleges ígéretet kapjon a sudáni kérdés megoldását illetőleg, másrészt pedig, hogy bizonyos előnyöket biztosítson Egyiptom pozíciójának erősödése céljából.”*³³ Az egyiptomi hozzáállás, mint arról a jelentések beszámolnak, hullámzó maradt, és leginkább az angolokkal, nem pedig az olaszokkal kapcsolatos magatartás határozta meg. Így október végén arról értesülünk, hogy az angol propagandának köszönhetően még a nacionalisták is Olaszország ellen fordultak, sőt a közismerten olaszbarát királyi család I. Fuad fiát, örökösét is Angliába küldte tanulni. Ekkor került szóba először az, hogy Anglia kész valamiféle (ekkor még pontosabban nem körülhatárolt) katonai megállapodást kötni Kairóval, amely nemcsak az Olaszországba irányuló exportját állította le, hanem késznek mutatkozott a szankciók aláírására is, holott ekkor még nem is volt tagja az olaszokat elmarasztaló Népszövetségnek.³⁴ Novemberre London már azt is a Nesszim-kabinet tudomására hozta, hogy *„amennyiben [Egyiptom] egy esetleges olasz–angol konfliktus esetében teljes erejével támogatni fogja, hajlandó volna Egyiptom kívánságait honorálni. A teljes szuverenitás a Népszövetségbe való felvétel és a csak papíron létező sudáni kondominium megvalósítása volna az a jutalom – állítja a kairói magyar követ –, amelyben Egyiptom támogatása fejében részesülne.”*³⁵

A kormánnyal kapcsolatos tárgyalások a nacionalistákat a legkevésbé sem elégtették ki, akik joggal úgy gondolták, hogy Egyiptom angol katonai bázissá fejlesztéséért cserében vajmi keveset kapnak. A Nesszim-kormány túlságosan engedékeny, és

ellenszolgáltatás nélkül teljesíti a megszállók kívánságait. A feszültséget tovább fokozták az egyre gyakoribb utcai zavargások, és Sir Samuel Hoare brit külügyi államtitkár az egyiptomi belpolitikával kapcsolatos elmarasztaló kijelentései is.³⁶

Az angol kormány ezzel igen nehéz helyzetbe került, hiszen az eseményekre mindeképpen reagálnia kellett, jóllehet érdekei a meglévő belpolitikai helyzet fenntartását részesítették előnyben. Ezért az angolok egyfajta halogató taktikába kezdtek, azzal a céllal, hogy a végleges rendezést a konfliktus befejeződése utáni időszakra tolják ki.³⁷ Ennek megfelelően az angol politikusok a kapitulációk kérdését helyezték előtérbe és csak annak megoldása után kívántak a függetlenség feltételeiről tárgyalni. Förstner Pál személyes megjegyzése jól érzékelteti a megváltozott egyiptomi közhangulatot, mikor arra mutat rá, hogy *„most az egyiptomi vezetők rájöttek arra, hogy a kapitulációk teljes eltörlése tulajdonképpen nem szolgálná valóban az egyiptomi érdekeket; mert míg ez idő szerint a kapitulációk révén idegen hatalmak és annak itt élő polgárai gazdasági és jogi szempontból privilegizált helyzetet élveznek, addig a kapitulációk eltörlése esetén a kedvező helyzet csupán Anglia számára állna fenn, mely a kapitulációk nemlétében is, a tényleges hatalom birtokában, meg fogja találni a módot, hogy különleges helyzetét továbbra is biztosíthassa. Rájöttek arra, hogy a kapitulációk eltörlése elsősorban angol érdekeket szolgálna, és ezért van az, hogy Anglia nem is ellenezte azok eltörlését, sőt az egyiptomi nemzeti közvéleményt ép[p] azzal akarta magának megnyerni, hogy nyíltan hangoztatja, hogy elérkezett a kapitulációk eltörlésének ideje.”*³⁸

A belpolitikai helyzet azonban a mihamarabbi tárgyalások megkezdése felé mutatott,³⁹ s kisebb viták után már 1936 januárjában megkezdődtek az újabb angol–egyiptomi megbeszélések előkészületei, de a király és a Vafd közötti feszültség feloldása érdekében a tárgyalásokat nem a kormány, hanem egy külön erre a célra alakult bizottság kezdte meg.⁴⁰ Magukról a tárgyalásokról a magyar ügyvivők nem sokat tudtak, mivel azok a nyilvánosság teljes kizárásával folytak. Előzetes értesüléseik szerint *„az angol hivatalos körök azt remélték, hogy a nemzeti összefogás még ezt sem fogja elérni [a vegyes tárgyalóbizottság felállítását] és így a tárgyalások hosszú időre kitolhatók lesznek. A jelen időpontot ugyanis Anglia nem tartja alkalmasnak, hogy a szerződés szabályozza katonai erejét Egyiptomban”,* illetve *„nem kétséges, hogy az angol–olasz konfliktus végleges liquidálásáig a megoldás nem felel meg a brit érdekeknek”.*⁴¹ Az értesülések pontosnak bizonyultak, hiszen a tárgyalások csak augusztusban fejeződtek be, míg Mussolini már ez év májusában, Addisz-Abeba elfoglalása után deklarálta az olasz gyarmatbirodalom létrejöttét.

Az angolok védelmében hozzá kell tennünk, hogy a tárgyalások elhúzódására I. Fuad 1936. április 28-ai halála, az azt követő régenstanács felállítása körüli viták és a májusi – a Vafd párt győzelmével végződő – képviselőválasztások is hatással voltak.⁴² Az új kormány munkájával kapcsolatban annyit érdemes megjegyeznünk, hogy Förstner korábbi jóslatai teljes mértékig helytállóknak bizonyultak, hiszen még januárban, a nacionalisták küszöbönálló hatalomra kerülése előtt arról számolt be, hogy *„a Vafd korántsem az az intranzigens alakulat, amelynek az európai közvélemény tartja, mint midőn a múltban kormányra került, nagy önmérsékletet és az egyiptomi külföldi érdekek iránt respektet tanúsított. Természetesen határozott magatartást foglalt el az egyiptomi nemzeti szuverenitás érdekében.”*⁴³ Addig – valóban – a függetlenség ígértétől megmámorosodott csoportok magánakcióival könyörtelenül leszámolt. Erre példa a 30%-os béremelést követelő alexandriai szövűzem munkásainak esete, kiknek mozgalmát a rendőrség segítségével fojtotta el.⁴⁴

szerződéssel foglalkoznak. Annyit érdemes kiemelni, hogy – mint a jelentések megállapítják – a tárgyalások alapja az 1930-as tárgyalás volt. Az álláspontok módosulását a megváltozott történelmi helyzettel magyarázzák, mivel „*az abessziniai háború a katonai kérdést hozta előtérbe, az 1930-ban elsőrendű fontossággal bíró szudáni kérdés helyett, amely most háttérbe szorul... e kérdés tisztázása a jelen tárgyalások folyamán nem képezett akadályt és megállapítást nyert, hogy Anglia jelenlegi érdekei megkívánják, hogy Egyiptom közreműködjék Sudan közigazgatásában úgy polgári mint katonai szempontból.*”⁴⁵

Az egyiptomi ügyvivő az 1936. augusztus 26-án ünnepélyesen aláírt szerződéssel kapcsolatos jelentésében⁴⁶ figyelemre méltó összegzést ad az évtizedes tárgyalássorozatról: „*A rendezés az elmúlt években az egyiptomi nacionalista elemek erősödése folytán, mind nehezebbé és kilátástalanabbá vált mindaddig, míg az olasz–abesszin események, valamint Mussolini földközi-tengeri politikája nem ébresztették tudatára az egyiptomi nacionalistákat, hogy száz százalékos önállóságuk meg nem valósítható ábránd és hogy végeredményben választaniuk fog kelleni Anglia és Olaszország között. Ugyanezen okok késztették Angliát is, hogy tengeri kommunikációi biztonsága érdekében [tekintettel] legyen az egyiptomi nép aspirációi iránt. Bátran mondhatjuk – bármilyen ironikusnak hangzik is –, hogy az angol–egyiptomi szerződés Mussolini nélkül aligha jött volna létre.*”⁴⁷

*

Az 1922-től 1936-ig lezajlott tárgyalássorozat Egyiptom újkori történetében igen fontos helyet foglal el. A hosszú, 1882-ben kezdődő, gyakran ellenséges angol–egyiptomi együttlét a szerződés megkötésével nyugvópontra jutott, és bár Anglia továbbra is kimondva-kimondatlanul a régió nagyhatalma maradt, normalizálódott a belpolitika. A hangsúly ezután a külpolitikai csatározások helyett a belső viszonyokra helyeződött át, erre a területre irányítva az ország szellemi tartalékait. A magyar ügyvivők jelentései pedig azért lehetnek fontosak számunkra, mivel „testközelből” szemlélték az eseményeket. A követi beszámolók emellett tanulsággal szolgálnak arra is, hogy a két világháború közötti magyar külpolitika nem csupán a hazánkat érintő eseményekre fordított figyelmet, hanem a tőlünk térben távolabb játszódó eseményekre is. A magyar külügyek vezetői jól felismerték ugyanis, hogy a magyar érdekek szempontjából minden olyan eseményről naprakész információkkal kell rendelkezni, amelyek hacsak érintőlegesen is, de hatással lehetnek Magyarország politikai, gazdasági viszonyaira.

Jegyzetek

- ¹ A szerződést 1928. február 28-án kötötték meg, és ez év március 15-én lépett életbe a korlátozott legnagyobb kedvezmény elve alapján. Budapesti Közlöny, 1928. március 8.
- ² MOL K69. Gazdaságpolitikai Osztály, Z 778. 1933–1948. A Magyar Egyiptomi Kereskedelmi RT. jegyzőkönyvei.
- ³ MOL KÜM K108. 1929. 6/pol. 1929. február 4.
- ⁴ I. Fuad király a Magyar Érdemkereszt Nagykeresztjét kapta meg. MOL KÜM K108. 1932. 3. csomó, Kairó, 1932. november 18.
- ⁵ Sedki és Jehia pasák, volt miniszterelnökök az Első Osztályú Magyar Érdemkeresztet kapták meg Horthy Miklós kormányzótól. MOL KÜM K108. Alexandria, 1932. 3. csomó, Nr. 96/1932, illetve MOL KÜM K108. 1933. 3. csomó, Alexandria, 1933. október 3. Emellett több államférfi is kapott kitüntetéseket, mint Hafez Hasszán bej, illetve Hasszán Szabri bej, volt miniszterek.
- ⁶ Egyiptomban ugyanis a nyári hónapok olyan forróak, hogy aki megtehetette, az erre a néhány hétre, hónapra eltávozott az országból. MOL K 245. Kereskedelmi Minisztérium, I. d. II. a.b. 1935–1937. „Beszámoló jelentés Holla államtitkár közlekedési útjáról (1938. január).”
- ⁷ Ő pilótaoktatóként tevékenykedett. A magyar mezőgazdasági szakemberek tekintélyét jelzi, hogy ők alapították az egyiptomi gyapotmúzeumot és az egyiptomi mezőgazdasági múzeumot. A kolónia saját lapot adott ki mintegy 300 tagjának, akik egy-egy szervezettel rendelkeztek Kairóban és Alexandriában. MOL K69. Gazdaságpolitikai Osztály 1930–1939 651. csomó. „Egyiptom gazdasági és pénzügyi helyzete az 1936. évben. Az Egyiptomban élő magyarok helyzete és azok száma.” MOL K69. Gazdaságpolitikai Osztály 1930–1939. 651. csomó, I. főrész, valamint, MOL KÜM K108. Alexandria, 1933. május 12.
- ⁸ Annak ellenére, hogy Egyiptom jogilag a Porta fennhatósága alá tartozott, az új uralkodó a szultáni címet vette fel.
- ⁹ Szudán 1898-tól Egyiptom és Anglia kondomíniuma volt, tehát a két ország közös irányítása alatt állt, egészen 1924-ig. Ekkor gyilkolták meg az ottani brit főkormányzót, ami alapot teremtett Anglia számára arra, hogy felszámolja a meglévő rendszert és saját kezébe vegye a teljes irányítást. *Gazdik Gyula: Társadalmi-politikai küzdelmek, ideológiai áramlatok a 20. század első felében.* Bp. 1987. 13–24., *Goldsmith, Arthur Jr.: A Közel-Kelet rövid története,* Bp. 1997. 255–258.
- ¹⁰ *Gazdik: i. m. 22.*
- ¹¹ *Schmitz-Kairo, Paul: Ägyptens Weg zur Freiheit,* Leipzig, 1937. 77–86., ill. 93–95. A dokumentum arról ír, hogy a Curzon-féle tárgyalások az angol csapatoknak átvonulási jogot biztosítottak volna, míg MacDonald azt kérte Zaglultól, hogy „Háború vagy nemzetközi komplikációk esetén, akkor is ha Egyiptom integritása nem forog veszélyben, Egyiptom mindazon segítséget és könnyítést kell nyújtson Angliának, melyet általában egy szövetséges állam nyújt egy vele szövetkezett országnak, ha a háborúban közösen vesznek részt.” Szarvat pasa és Chamberlain barátságos légköri találkozása szintén nem hozott eredmény, így Angliának nem sikerült elismertetnie, hogy katonái ne megszállóként tartózkodjanak a Nílus mentén, így mintegy tiszteletben tartva annak szuverenitását. MOL KÜM K63. 1936. II/7. 1936/pol. Kairó, 1936. március 4.
- ¹² Ezekről a tárgyalásokról sincsenek a korból jelentések, eseményeit a későbbi ügyvivők pótlólagos jelentéseiből ismertük meg.
- ¹³ Az elzárás írt nem a Nílus tényleges elzárását jelenti, hanem azt, hogy Anglia Szudán megszerzésével képessé vált arra, hogy ellenőrzést gyakoroljon a Kék-Nílus felett, és alkalomadtán (például gátakkal) neki tetszőlegesen szabályozhassa az Egyiptomnak, illetve Szudánnak jutó vízmennyiséget.
- ¹⁴ A kapitulációk az Oszmán Birodalom és az európai nagyhatalmak között létrejött megállapodások, privilégiumok, melyek az adott állam polgáira vonatkoznak. Letelepdesi, kereskedelmi, iparüzési privilégiumok, illetve ezeket a külföldieket kivonták az adott ország joghatósága alól, és a konzulok joghatósága alá helyezték. Egyiptomban, az Oszmán Birodalom részében, szintén be kellett vezetnie ezeket a rendelkezéseket, melyek az első világháború után sem szűntek meg. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Szerk. *Hajdú Gyula.* Bp. 1967. 405–406.
- ¹⁵ MOL KÜM K63. 2. csomó, 2/18. Kairó, 1928. március 14. 38/pol.
- ¹⁶ *Crabiès, Pierre: The Nile waters agreement.* In: *Foreign Affairs,* 1929. 145–149.
- ¹⁷ Véleményét a Lord Lloydal folytatott beszélgetéseire alapozza, aki 1925 és 1932 között töltötte be az egyiptomi brit főmegbízotti tiszte.
- ¹⁸ Az uralkodó Szarvat pasa lemondása után ugyanis három évre feloszlatta a parlamentet. *Lahti, Jean-Jacques: L’Egypte des Rois, 1922–1953,* Paris, 220.

- ¹⁹ MOL KÜM K63. 3. csomó, 1929. 2/18. Bern, 1929. május 23. 9/pol. Egypt. Parcher Félix jelentése.
- ²⁰ Az egyezménytervezet pontjairól bővebben: *Dehérain, Henry*: L'Egypt de l'occupation anglaise à l'indépendance égyptienne (par *Charles-Roux, F.*). In: Histoire de la nation égyptienne, red. *Hanotaux, Gabriel*, Tome VII., 309–310.
- ²¹ MOL KÜM K63. 3. csomó, 2/18. London, 1929. augusztus 12. 86/pol. Rubidó-Zichy Iván jelentése.
- ²² MOL KÜM K63. 3. csomó, 1929. 2/18. Bern, 1929. szeptember 13. Nr. 13/pol. Egypt. Parcher Félix jelentése.
- ²³ A Vafd párti nacionalisták maguk is kedvezőnek ítélték az angolok által felkínált engedményeket, de arra semmiképpen nem voltak hajlandók, hogy az általuk törvénytelennek tartott Mahmud-kormányt bármiben is támogassák. *Dehérain*: i. m. 310.
- ²⁴ MOL KÜM K90. 2. csomó, 3. tétel, 1930. Bern, 1930. március 21. Nr. 8/pol. Egypt. Parcher Félix jelentése. A tárgyalóküldöttség tagjai: Nahasz pasa, miniszterelnök, Wasszif Gáli pasa külügyminiszter és Nakram Ebejd effendi, pénzügyminiszter. *Dehérain*: i. m. 311–312.
- ²⁵ MOL KÜM K90. 2. csomó, 3. tétel, 1930. London 1930. május, Rubidó-Zichy Iván jelentése.
- ²⁶ *Dehérain*: i. m. 312–314.
- ²⁷ MOL KÜM K90. 2. csomó, 3. tétel, 1930., Bern, 1930. május 23. 17/pol. Egypt. Parcher Félix jelentése.
- ²⁸ MOL KÜM K90. 2. csomó, 3. tétel, 1930., Bern, 1930. május 23. 17/pol. Egypt., illetve *Dehérain*: i. m. 312–314.
- ²⁹ Az 1923-ban proklamált egyiptomi alkotmány főbb pontjai: törvény előtti egyenlőség fajra, vallásra, nyelvre való tekintet nélkül, parlamentnek felelős kormány. A király jogosítványai: a parlament feloszlatása, új választások kiírása, miniszterek kinevezése, leváltása, a törvények átdolgoztatásának joga. Ezzel szemben az 1930-as alkotmányban a miniszterek a királynak felelősek, vétőjog a törvények tekintetében, a választási törvény szigorítása, a parlament szerepe a tanácsadásra korlátozódik. *Gazdik*: i. m. 21–22.
- ³⁰ Nahasz pasa miniszterelnök lemondásáról és az új alkotmányról bővebben: *Dehérain*: i. m. 314–316., illetve *Goldsmith*: i. m. 260.
- ³¹ A világgazdasági válság egyiptomi hatásairól: *Gazdik*: i. m. 41–41.
- ³² MOL KÜM K108. 50. csomó, I/8. 43/1935. Alexandria, 1935. július 3., illetve 53/1935. E/pol.: Alexandria, 1935. augusztus 15., továbbá, MOL KÜM K63. 7. csomó, Kairó, (p. t. Bp.) 1935. november 9. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentései.
- ³³ MOL KÜM K108. 50. csomó, I/8. 43/1935. Alexandria, 1935. július 3., illetve 60/1935. Alexandria, 1935. szeptember 21. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.
- ³⁴ A Népszövetség döntése értelmében gazdasági blokádnak sújtotta az agresszornak minősített Olaszországot. MOL KÜM K108. 50. csomó, I/8. 68/1935. Alexandria, 1935. október 25. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.
- ³⁵ MOL KÜM K63. 213. csomó, 23/41 166/pol. 1935. Róma, 1935. november 2. Villani jelentése.
- ³⁶ A felháborodás alapvetően megváltoztatta az addigi helyzetet: az ország összes pártja közös frontban egyesült, a Nesszim-kormány lemondott, az uralkodó pedig ismét életbe léptette az 1923-as demokratikusabb alkotmányt. MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó (p. t. Bp.), 1935. november 9., illetve K63. 23/41. 213. csomó, 141/pol. London, 1935. november 14. Széchenyi követségi titkár jelentése, K63. 213. csomó, 23/41 3604/pol. 1935. Róma, 1935. november 22. Villani jelentése és K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1935. december 14. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.
- ³⁷ MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1935. december 14. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.
- ³⁸ MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1935. december 26. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.
- ³⁹ A közhangulatot és a belpolitikai stabilitást veszélyeztette két ifjúsági szervezet létrejötte is. Az egyik az ún. „zöldingesek”, míg a másik a „kékingesek” nevet kapta ügyvivőinktől. A „zöldingeseké” egy olasz-német mintára szervezett fasiszta jellegű szervezet volt, melynek céljairól nem sikerült pontosabb ismereteket szerezni. Ellenfele volt a „kékinges” szervezet, melyet a Vafd párt hozott létre annak érdekében, hogy egy olyan fegyelmezett szervezettel rendelkezzen, mely képes arra, hogy az ellene irányuló támadásokat visszaverje. A két csoportosulás érdekei ellentétesek lehettek, ugyanis több alkalommal a jelentések arról számoltak be, hogy gyakran utcai verekedéseket provokáltak ki egymással. Ennek ismeretében feltételezhetjük, hogy Egyiptomban létezett, ha nem is nagy támogatottsággal egy olaszbarát réteg is. MOL KÜM K63. 213. csomó, 23/41. II. 197/pol. 1936. Kairó, 1936. január 20. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése., illetve Kairó, 1936. augusztus 25., valamint, K108. 51. csomó, 4/biz. 1936. Alexandria, 1936. július 3. Páthy László jelentése.
- ⁴⁰ Az angolok ugyanis a korábbi kudarcokat elkerülendő olyan kormányt akartak, melyben minden párt képviselteti magát, és képes a jövőbeli választások lebonyolítására. A Vafd ezt elutasította, a király pedig nem volt hajlandó egy tisztán Vafd-kormányt kinevezni. Ennek megoldására a királyi kabinetiroda vezető-

jének elnöksége alatt pártokon kívüli kormány alakult, melynek mandátuma a választások lebonyolításával véget is ért. Egyébként a magyar ügyvivő örömmel jegyezte meg, hogy ebben az ideiglenes kormányban két magyarbarát politikus is van. Az egyiptomi tárgyalóbizottság tagsága pedig összegyiptomi lett, Nahasz (Vafđ) vezetése alatt. MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. január 31. 4/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁴¹ MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. január 31. 4/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁴² MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. május 22. 10/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése

⁴³ MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. január 31. 4/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁴⁴ MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. augusztus 25. 11/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁴⁵ Hozzáteszi továbbá, hogy „*Abesszinia meghódítása Angliát egy nagyobb létszámú hadsereg fenntartására kényszeríti a szudáni határon. Másrészt a szudáni nyerstermékek kiaknázásába vetett remény sem vált be (nem sikerült elsőrendű gyapotot termelni), úgy hogy az itt investált angol tőke nagyrésze elveszett. Végül a szudáni klimatikus viszonyok sem mutatkoztak alkalmasnak európai települések létesítésére és mindez okok arra indították Angliát, hogy a szudáni kérdésben a status quo-hoz visszatérjen és Egyiptomnak Szudán közigazgatásában és katonai védelmében való újbóli részvételét felajánlja.*” MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. augusztus 25. 11/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.

⁴⁶ Teljes szövegét lásd: *Lugosi Győző: Dokumentumok a Közel- és a Közép-Kelet történetéhez (1914–1980).* Bp. 1989. 147–151.

⁴⁷ A végleges szerződés valóban szinte teljesen megegyezik az 1930-ban tárgyalási alapot képező pontokkal. Az angolok megszüntették Egyiptom katonai megszállását, és az ország függetlenné vált, de az egyezmény biztosítja Anglia különleges státusát az országban. A szerződés további húsz évre biztosítja a birodalom katonai jelenlétét a Szezei-csatorna mentén. Anglia segíti Egyiptomot a népszövetségi tagság elnyerésében és a kapitulációk eltörlésében. Szudán ismét kondomíniummá válik, ahová szabad a bevándorlás. *Lugosi:* i. m. 147–151., illetve MOL KÜM K63. 2. 7. csomó, Kairó, 1936. augusztus 31. 159/pol. 1936. Förstner miniszteri segédtitkár, ideiglenes ügyvivő jelentése.